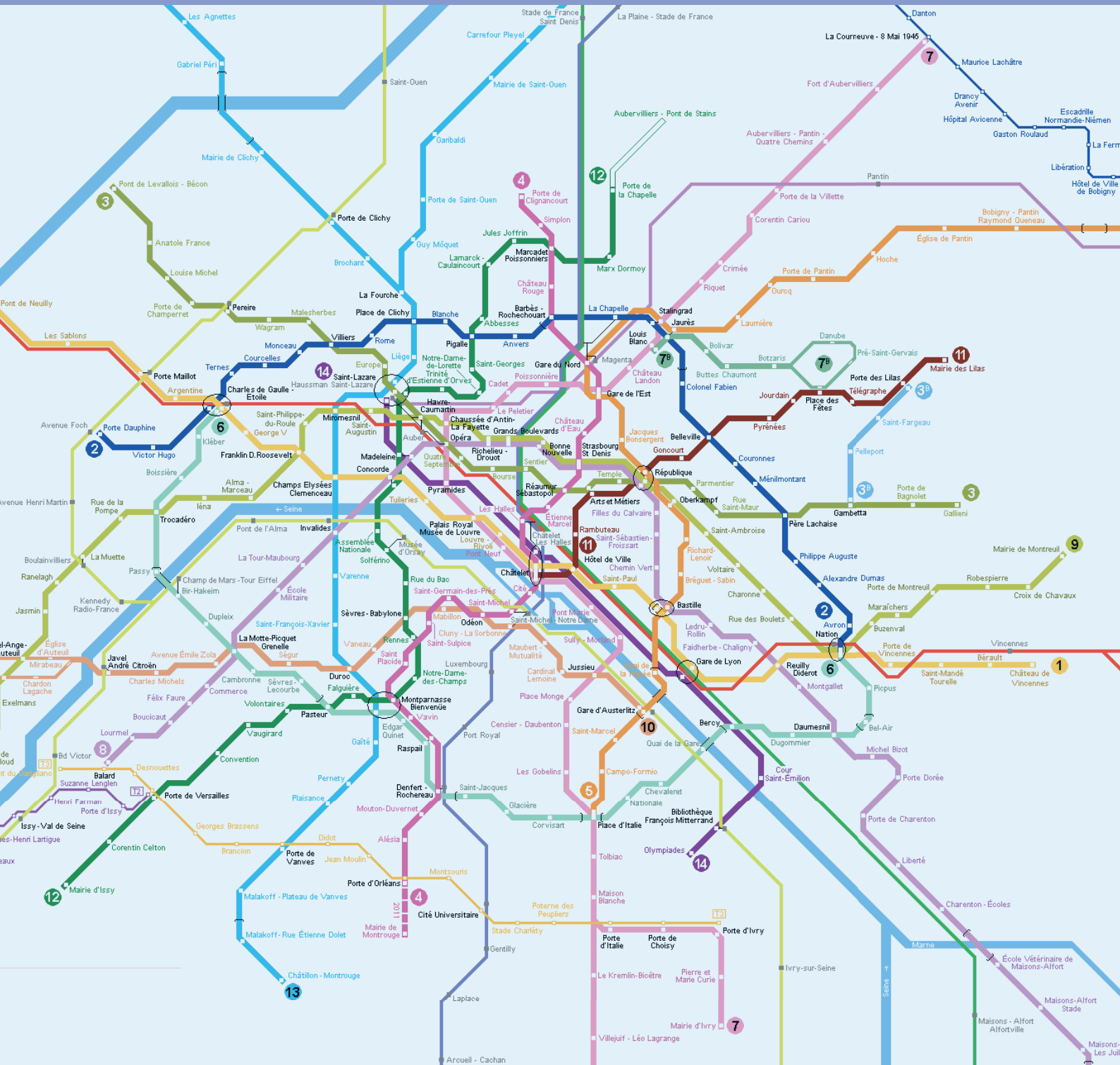

Leren voor een leven lang ontwikkelen

De verborgen valkuil van het examenprofiel

prof. dr. Jos Claessen

Katern 4 - veerkracht
Loopbaankeuzes van Agora-leerlingen
in de jaren na het eindexamen

Open Universiteit

Rapport

Leren voor een leven lang ontwikkelen

De verborgen valkuil van het examenprofiel

KATERN 4 - Veerkracht

Loopbaankeuzes van Agora-leerlingen
in de jaren na het eindexamen

prof. dr. Jos Claessen

Dit project is tot stand gekomen mede op basis van het OCenW-project Regionale Samenwerking mbo-hbo en vo-ho.

De auteur volgt al een aantal jaren de ontwikkeling van Agora in Roermond, een vo-school waar leerlingen op een heel eigen wijze bouwen aan hun levenslange ontwikkeling.

Dank aan Agora, de coaches en de vak experts alsmede de leerlingen die meewerkten aan dit onderzoek naar loopbaankeuzes en studiesucces in het hoger onderwijs.

Over de omslagafbeelding:

Deze figuur brengt het metronetwerk van Parijs in beeld. Via de metro zijn vele bestemmingen bereikbaar waarbij iedere reiziger een eigen route kan kiezen.

© Open Universiteit, april 2024

Tenzij anders aangegeven mag het materiaal uit deze uitgave zonder voorafgaande toestemming openbaargemaakt en verveelvoudigd worden door instellingen die gefinancierd worden uit publieke middelen, scholen, opleidingsinstituten en non-profitorganisaties ten behoeve van onderwijs- en onderzoeksdoel-einden, mits de naam van de auteursrechthebbende daarbij wordt vermeld: © Open Universiteit.

Printed in The Netherlands

Inhoudsopgave

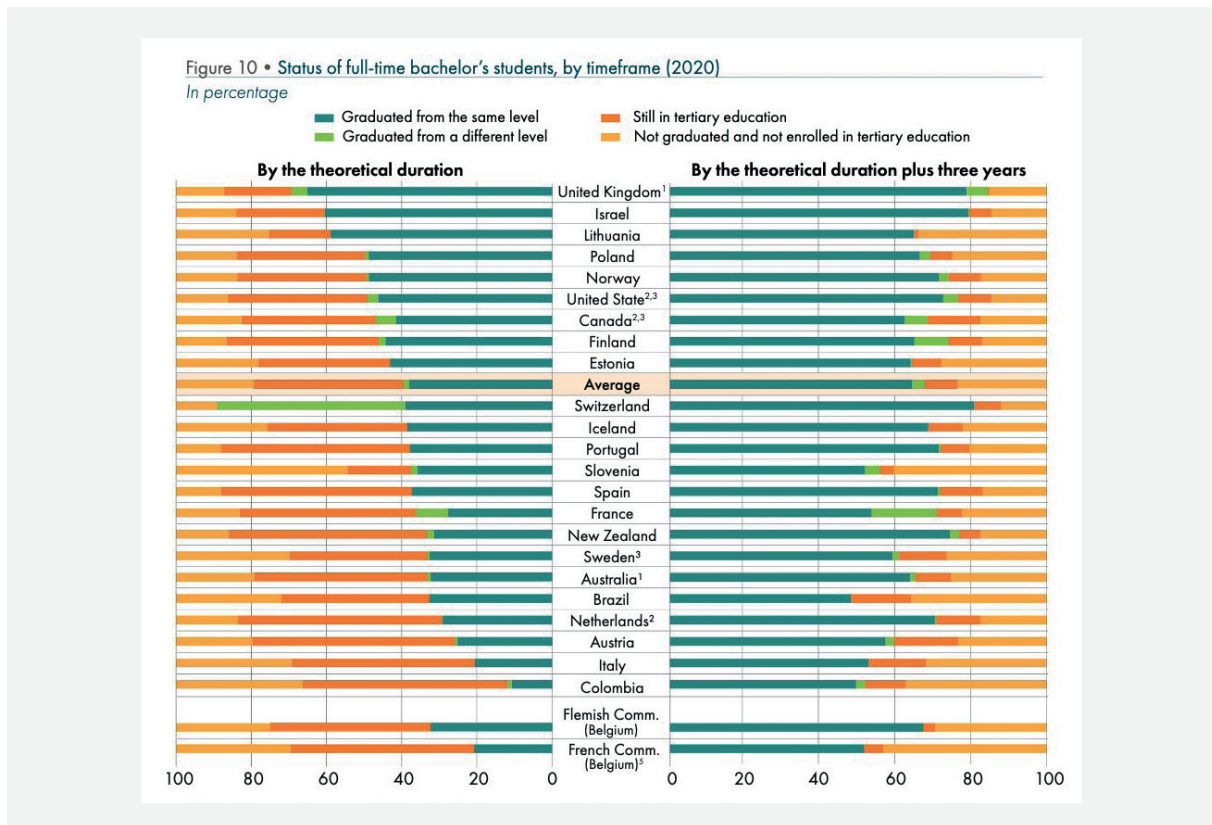
1	Geen garantie op studiesucces	5
2	Loopbaankeuzes en (studie)voortgang van oud-havo- en oud-vwo-leerlingen van Wings Agora Roermond na hun eindexamen	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Loopbaantrajecten van oud-havo- en oud-vwo-leerlingen	8
2.2.1	Loopbaantrajecten van oud-havo- en oud-vwo-leerlingen van Wings Agora Roermond een jaar na hun eindexamen (2020-2021)	8
2.2.2	Loopbaantrajecten van oud-havo- en oud-vwo-leerlingen van Wings Agora Roermond twee jaar na hun eindexamen (2021-2022) en de eerste maanden van het derde jaar (2022-2023)	10
2.3	Rechte wegen en breuklijnen in loopbaankeuzes	15
2.3.1	Rechte wegen en breuklijnen in loopbaankeuzes over alle oud-leerlingen heen	15
2.3.2	Rechte wegen en breuklijnen in loopbaankeuzes voor de oud-leerlingen afzonderlijk	16
3	Samenvatting en discussie	19
3.1	Inleiding	19
3.2	Samenvatting	21
3.2.1	Longitudinale opzet	21
3.2.2	De loopbaantrajecten van de examengeneratie 2019-2020	21
3.3	Discussie	23
3.3.1	Toonbeelden van veerkracht	23
3.3.2	Een verloren jaar is geen verlies, integendeel	25
3.3.3	Op glad ijs: het kiezen van een examenprofiel en de keuze voor een vervolgopleiding na het eindexamen	25
3.3.4	LOB als opmaat voor leren voor een leven lang ontwikkelen	26
3.3.5	Zonder weerstand geen veerkracht	29
3.3.6	Noodzaak van nadenken	30
	Over de auteur	34
	Publicaties over Agora vanuit de Open Universiteit	34
	Colofon	36

1 Geen garantie op studiesucces

Na hun eindexamen in het voortgezet onderwijs kiest de overgrote meerderheid van de leerlingen voor een vervolgopleiding in het mbo, hbo of wo. Deze vervolgroute in hun onderwijsloopbaan is niet voor alle studenten een successtory. Wat daarbij opvalt dat dat de aantallen studenten die dit traject niet afmaken of met vertraging doorlopen in Nederland bijzonder hoog is. Figuur 1.1 maakt duidelijk dat Nederland daarbij tot de achterhoede behoort.

FIGUUR 1.1 STUDIEDUUR VAN BACHELORSTUDENTEN (HBO/WO) NAAR TIJDSBESTEK

bron: OESO (2022). Status van voltijdse bachelorstudenten, per tijdsbestek (2020): in procent. Education at a glance 2022 (p. 204): OECD indicators, OECD, publishing. Parijs

Van de studenten die starten met een bachelorprogramma sluit gemiddeld 38 procent dit of een vergelijkbaar BA af binnen de theoretische (= nominale) studieduur. Op de internationale ladder behoort Nederland met 30 procent tot de hekkensluiters. Verruimen we de theoretische studieduur met drie extra jaren, krijgen we een heel ander plaatje. Het gemiddelde percentage voor een voltooid BA is internationaal 63 procent procent en Nederland scoort met 70 procent procent hier ruim boven. Nederlandse studenten zijn dus minder succesvol binnen de nominale studieduur, maar lopen met meer studietijd deze achterstand ruim in en belanden daarmee in de bovenste helft van de OECD-landen.

Het relatief lage studierendement in de eerste jaren van het hoger onderwijs in Nederland is al vele jaren bekend en is met heel veel onderzoek onderbouwd. Sinds 2013 verschijnt jaarlijks de *Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs* met aparte en gedetailleerde hoofdstukken over studiekeuze, studievoortgang en uitval. Het blijkt ook een heel hardnekkig probleem te zijn dat met name speelt in

het eerste jaar van de studie in het hoger onderwijs. Door de jaren heen schrijft ruim 25 procent (37.000 !! in 2019-2020) van alle studenten die met een ho-studie beginnen zich niet in voor het tweede jaar van die opleiding aan dezelfde onderwijsinstelling. Ongeveer twee derde hiervan (met het label switcher) stapt over naar een andere studie en /of onderwijsinstelling en een derde verlaat (met het label uitvaller) het hoger onderwijs. De resterende 75 procent (met het label herinschrijver) vervolgt het tweede jaar in dezelfde studie aan dezelfde onderwijsinstelling.

In 2022 verscheen een overzichtsstudie naar het studieverloop in het eerste jaar onder de veelzeggende titel *De eerste 100 dagen in het hoger onderwijs* (Leest et al., 2022). Studie-uitval en studieswitch blijken een fenomeen te zijn met vele oorzaken en achtergronden zoals onderstaand schema (Leest et al. 2022, p. 12) laat zien.

Oorzaken/achtergronden van studie-uitval en studieswitch

1. Kenmerken van de studenten (input)
 - Achtergrondkenmerken, zoals vooropleiding en herkomst (migratieachtergrond, eerstegeneratiestudent)
 - Persoonlijkheidskenmerken en vaardigheden, zoals motivatie en prestatieniveau
2. Ervaringen in de studie en studiekeuze (proces)
 - o.a. oriëntatie op de studie en integratie/binding
3. Kenmerken van de studie, instelling en het onderwijssysteem (context: systeem)
 - o.a. onderwijssoort, sector, toelating en selectie
4. Kenmerken van de omgeving van studenten (context: buiten de studie en de onderwijsinstelling)
 - o.a. familiesteun en bijbaan

De opsomming van variabelen is verre van uitputtend zoals ook met de aanduiding o.a. wordt aangegeven. De lijst kan moeiteloos verder worden gedetailleerd. Leest en collega's (2022) merken hierbij op: 'alle bestudeerde literatuur overziende is de belangrijkste conclusie dat studie-uitval altijd wordt veroorzaakt door een samenspel van variabelen uit de onderscheiden categorieën, die in samenhang en in interactie met elkaar tot die uitkomst leiden.'

De omvang en de complexiteit van de oorzaken en omstandigheden die tot studie-uitval en studieswitch leiden in combinatie met de vele interventies die mogelijk zijn om de eerste honderd dagen wel zonder kleerscheuren (hier verder buiten beschouwing gelaten) door te komen, maken duidelijk dat hier in Nederland geen simpele verklaringen of oplossingen bestaan. De vraag blijft wel rondzingen wat het geheim van de smid is van de landen in figuur 1.1, waar feitelijke studieduur en theoretische studieduur zoveel beter matchen dan in Nederland en België?

Literatuur

Leest, B., Van Langen, A., & Smeets, E. (2022). *De eerste honderd dagen in het hoger onderwijs. Een overzichtsstudie*. KBA Nijmegen.

OESO (2022). *Education at a glance 2022*. OECD indicators, OECD, publishing. Parijs.

ResearchNed (2013). *Monitor beleidsmaatregelen 2013. De relatie tussen beleidsmaatregelen, studiekeuze en studiegedrag*. ResearchNed.

ResearchNed (2023). *Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2022-2023*. ResearchNed.

2 Loopbaankeuzes en (studie)voortgang van oud-havo- en oud-vwo-leerlingen van Wings Agora Roermond na hun eindexamen

2.1 Inleiding

De keuzes voor een bepaald studie-/loopbaantraject na het eindexamen worden tijdens de opleiding in het vo (vmbo/ havo/vwo) gemaakt. Bij het maken van die keuze ondersteunen de scholen hun leerlingen met LoopbaanOriëntatie en -Begeleiding (LOB), een verzameling van uiteenlopende interventies (afname van belangstellingstest, voorlichtingsgesprekken, stages, informatiemarkten over vervolgonderwijsaanbod, bezoeken van bedrijven, deelname aan open dagen van onderwijsinstellingen etc.). Scholen hebben een grote mate van vrijheid inzake de invulling van LOB. Uit onderzoek is bekend dat een adequate en brede invulling van LOB door de school in combinatie met een zorgvuldig en gedegen keuzeprocess door de leerling bijdraagt aan een weloverwogen en bestendige studie- /loopbaankeuze. Voor scholen is het daarom belangrijk serieus aandacht te besteden aan LOB.

Het is dus voor scholen een uitdaging om LOB zodanig in te vullen dat leerlingen maximaal gefaciliteerd worden. Onderwijs kan een vruchtbare omgeving zijn om zicht en greep te krijgen op loopbaanvragen als: wie ben ik? wat kan ik? welk soort werk past bij mij? hoe bereik ik dat doel? wie kan me daarbij helpen? Het gedachtegoed van Agora sluit bijna naadloos aan op deze loopbaancompetenties: leerlingen zelf de regie laten voeren over hun eigen onderwijsproces, iedere leerling is uniek en zal een eigen onderwijsroute volgen. Ook in de uitwerking van het onderwijsconcept van Agora bieden de bouwstenen alle ruimte: zelf je challenges invullen, onderwijs deels buiten de schoolmuren, een rijkdom aan inspiratiesessies door externen op school, een open dagindeling zonder lesrooster waardoor de leerlingen zelf keuzes kunnen maken voor externe oriëntatie etc.

Wat betekent zo'n rijke en perspectiefvolle onderwijsomgeving nu voor de daadwerkelijke loopbaan- en studiekeuzes die leerlingen maken? Hoe vergaat het de leerlingen van Agora na hun eindexamen? Eerder hebben we deze vraag al beantwoord voor het eerste jaar na het eindexamen. Nieuw en aanvullend onderzoek in het daaropvolgende jaar (= tweede jaar na het eindexamen) en de start van het derde jaar laat zien welke routes de leerlingen dan gaan volgen.

2.2 Loopbaantrajecten van oud-havo- en oud-vwo-leerlingen

De oud-leerlingen van de examengeneratie 2019-2020 hebben we nadien nog twee keer benaderd.

2.2.1 Loopbaantrajecten van oud-havo- en oud-vwo-leerlingen van Wings Agora Roermond een jaar na hun eindexamen (2020-2021)

Deze paragraaf is een samenvatting van eerder onderzoek (Claessen, 2022). Van de 23 leerlingen die in 2019-2020 eindexamen havo of vwo hebben gedaan, hebben we in de periode 15 juni 2021 t/m 19 juli 2021 (dus aan het einde van het eerste (studie)jaar na het eindexamen in Roermond) er 22 kunnen bereiken voor een telefonisch interview. Tabel 2.1 laat zien hoe het hun is vergaan. Daarbij is de volgende indeling aangehouden zoals die ook door ResearchNed wordt gehanteerd:

- **herinschrijvers:** oud-leerlingen die zich na een formele inschrijving voor het eerste jaar (2020-2021) ook in het **aansluitende** tweede jaar (2021-2022) opnieuw inschrijven voor **dezelfde opleiding en bij dezelfde onderwijsinstelling**
- **switchers:** oud-leerlingen die zich na een formele inschrijving voor het eerste jaar (2020-2021) ook in het **aansluitende** tweede jaar (2021-2022) **opnieuw inschrijven, maar daarbij switchen van opleiding en /of onderwijsinstelling**
- **uitvallers:** oud-leerlingen die zich na een formele inschrijving voor het eerste jaar (2020-2021) **niet opnieuw inschrijven voor het aansluitende volgende studiejaar (2021-2022) in Nederland**
- **tussenjaarvariant:** verzamelnaam voor oud-leerlingen die **niet opteren voor een vervolgopleiding, maar ieder hun eigen weg inslaan** (werken / reizen / eigen bedrijf beginnen / oriëntatie op verdere opties / etc.).

Bij het onderscheid 'herinschrijver' en 'switcher' speelt ook nog een andere indeling: al dan niet vertraging in de opleiding. We onderscheiden **directe doorstromers** (hebben zich niet laten uitschrijven in het eerste jaar en vervolgen hun opleiding in een ononderbroken traject over de jaren heen) en **vertraagde doorstromers** (hebben hun studie in het eerste jaar tijdelijk onderbroken door zich formeel uit te schrijven, schrijven zich voor het tweede, aansluitende jaar wel weer formeel in, maar starten door deze onderbreking het tweede jaar wel met vertraging).

In de praktijk zijn directe doorstromers allemaal herinschrijvers voor dezelfde opleiding en locatie en zijn vertraagde doorstromers op een oud-leerling na allemaal switchers.

In tabel 2.1 is voor iedere oud-leerling aan de hand van bovenstaande indeling het wel en wee van het eerste jaar na het eindexamen (2020-2021) in kaart gebracht. In de eerste kolom staat de feitelijke activiteit per september 2020; in de tweede kolom het gebeuren in het eerste jaar; in de derde kolom de geplande activiteit in september 2021 (gevraagd in het interview) en in de vierde kolom de typering van dit loopbaantraject.

TABEL 2.1 LOOPBAANTRAJECT PER OUD-HAVO/VWO-LEERLING IN HET EERSTE JAAR NA HET EINDEXAMEN (2020-2021) EN DE PLANNEN VOOR HET TWEEDE JAAR (2021-2022)

Feitelijke activiteit direct na het eindexamen = september 2020	Activiteiten in periode september 2020 – augustus 2021 = eerste jaar na eindexamen	Geplande activiteit voor september 2021 = start van het tweede (studie)jaar na het eindexamen	Typering van dit loopbaantraject in en over het eerste (studie)jaar
1. Journalistiek Fontys Tilburg	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
2. Beeldende Vorming Zuyd Maastricht	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
3. Toegepaste biologie HAS Venlo	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
4. Rechten Zuyd Sittard	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
5. Facility management Zuyd Heerlen	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
6. Pedagogiek Fontys Sittard	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	International Business Zuyd Maastricht	Vertraagde Doorstroomer / Switcher
7. Tussenjaar met verdere scholing en werken	Tussenjaar met verdere scholing en werken	Opleiding muziek	Na tussenjaar: Intentie voor opleiding mits toelating
8. Megatronics Fontys Eindhoven	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
9. International Business Zuyd Maastricht	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
10. Visuele communicatie Zuyd Maastricht	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
11. European studies Maastricht University	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	Conflict & Security Den Haag (Universiteit Leiden)	Vertraagde Doorstroomer / Switcher
12. Bestuurskunde Radboud Universiteit Nijmegen	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	Food & Business HAN Nijmegen	Vertraagde Doorstroomer / Switcher
13 Theateropleiding Vista Heerlen	Deel studie / deel afgebroken en gaan werken	Blijven werken	Uitvaller
14. Werktuigbouwkunde TU Eindhoven	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Vertraagde Doorstroomer / Herinschrijver
15. Lerarenopleiding geschiedenis Fontys Sittard	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
16. Lerarenopleiding biologie Fontys Eindhoven	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	Mbo-opleiding Kok De Rode Pannen Eindhoven	Vertraagde Doorstroomer / Switcher
17. Social Work Fontys Eindhoven	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	Environment Building Zuyd Heerlen	Vertraagde Doorstroomer / Switcher
18. Toegepaste psychologie Fontys Eindhoven	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	HBO-verpleegkunde	Vertraagde Doorstroomer / Switcher
19. Tussenjaar werken	Jaar gewerkt in dienstverband	Voortzetting werken met mogelijk een passende opleiding	Na tussenjaar Dienstverband en mogelijk een opleiding

20. Eigen bedrijf / werken	Mix van eigen bedrijf en dienstverband	Voortzetting eigen bedrijf en eventueel nog dienstverband	Na tussenjaar eigen bedrijf en eventueel nog dienstverband
21. Tussenjaar voor verdere oriëntatie	Mix van oriëntatie / ontwikkeling / werken	Op zoek naar opleiding in sfeer beeld / geluid / film	Na tussenjaar Intentie voor opleiding
22. Rechten University Maastricht	Hele jaar gestudeerd	Tussenjaar en daarna Geneeskunde	Uitvaller

Directe doorstromer herinschrijver	N = 9: 1 2 3 4 5 8 9 10 15
Vertraagde Doorstromer herinschrijver	N = 1: 14
Inschrijver na jaar zonder formele opleiding (nvt in 1^e jaar)	N = 0
Vertraagde doorstromer switcher	N = 6: 6 11 12 16 17 18
Uitvaller	N = 2: 13 22
= TUSSENJAAR met varianten	N = 4: 7 19 20 21

Het overzicht laat zien dat de wegen tijdens en aan het einde van het eerste jaar uiteenlopen.

Er zijn 18 leerlingen die in het jaar na hun eindexamen begonnen zijn met een vervolgopleiding. Bijna 90 procent is van plan ook in het tweede jaar door te studeren, hetzij als herinschrijver (10) hetzij als switcher (6). Twee oud-leerlingen (11 procent) hebben besloten hun opleiding niet voort te zetten (uitvallers). Bij de vier oud-leerlingen die gekozen hebben voor een of meer tussenjaren, zijn de toekomstplannen gevarieerd: doorgaan met de huidige werkzaamheden tot en met gaan studeren mits toelating.

Vergelijking van de loopbaankeuzes van de oud-leerlingen van Wings Agora met de landelijke cijfers zoals die door ResearchNed worden gepubliceerd (studievoortgang in het hoger onderwijs) is maar in beperkte mate mogelijk, met name omdat het bij Agora maar om een handvol leerlingen gaat.

Als we desondanks een vergelijking willen maken, zien we dat het percentage uitvaller bij Agora (2 van de 18) met 11 procent iets lager ligt dan de landelijke 15 procent van ResearchNed (2023). Bijna 90 procent van de oud-Agoraleerlingen gaat door met hun studie tegen 85 procent in de landelijke cijfers. Wel is bij Agora de verhouding herinschrijvers en switchers anders. Bij Agora zien we minder herinschrijvers en meer switchers.

2.2.2 Loopbaantrajecten van oud-havo- en oud-vwo-leerlingen van Wings Agora Roermond twee jaar na hun eindexamen (2021-2022) en de eerste maanden van het derde jaar (2022-2023)

In de vorige paragraaf zagen we dat de leerlingen na hun eindexamen ieder hun eigen weg kiezen en zich verspreiden in allerlei richtingen. De vraag wordt dan interessant wat er gebeurt in het tweede jaar na het eindexamen. Worden de loopbaankeuzes uit het eerste jaar onvoorwaardelijk gevolgd of komen er ook in het tweede jaar situaties voor die leiden tot herijking en andere routes? Gelukkig hebben we de zeldzame mogelijkheid gekregen om ook het tweede jaar na het eindexamen en de eerste paar maanden van het derde jaar onder de loep te nemen.

In de periode 22 september 2022 tot en met 14 november 2022 hebben we dezelfde 22 oud-leerlingen uit de vorige paragraaf opnieuw telefonisch benaderd en gevraagd naar hun verdere loopbaanverloop na het eindexamen. Uiteindelijk hebben we alle 22 oud-leerlingen weer aan de lijn gekregen! Ten tijde van dit interview lag het tweede jaar na het eindexamen dus helemaal achter de oud-leerlingen en waren ze feitelijk ook al begonnen met het derde jaar. Dat betekent dat we een waarheidsgetrouw zicht hebben op de start van het derde jaar en niet hoeven te volstaan met geplande activiteit zoals in derde kolom van tabel 2.1.

Tabel 2.2 laat zien wat er in het tweede jaar en de start van het derde jaar allemaal is gebeurd. De opzet van deze tabel is gelijk aan tabel 2.1, waarbij alleen de jaartallen zijn veranderd. De wederwaardigheden uit het eerste jaar na het eindexamen laten we buiten beschouwing. We beginnen dus als het ware met een blanco lei.

In kolom 1 wordt vermeld wat de feitelijke activiteiten waren aan het begin van het tweede (studie)jaar na het eindexamen: september 2021. Hierbij zijn net als in tabel 2.1 twee opties mogelijk: ingeschreven staan voor een bepaalde opleiding bij een bepaalde instelling of een tussenjaar met uiteenlopende modaliteiten (werken/reizen/eigen bedrijf/ verdere oriëntatie op toekomst etc.).

Kolom 2 laat zien wat er zich tijdens dit tweede jaar na het eindexamen heeft voorgedaan: activiteiten in de periode september 2021 – augustus 2022. Hierbij worden net als in tabel 2.1 drie opties mogelijk: hele jaar aan dezelfde opleiding bij dezelfde instelling gestudeerd, deel studie en deel onderbroken en gaan werken, tussenjaar met meerdere varianten.

Kolom 3 zoomt in op de feitelijke activiteiten in de eerste paar maanden van het derde (studie)jaar na het eindexamen: september-november 2022. Hierbij zijn er net als in tabel 2.1 weer drie opties: door met dezelfde studie en dezelfde instelling, gestart met een nieuwe opleiding bij een andere instelling /locatie, tussenjaar met verschillende nuanceringen.

Kolom 4 ten slotte geeft een typering van dit loopbaantraject tijdens het tweede jaar na het eindexamen en de eerste paar maanden van het derde jaar.

TABEL 2.2 LOOPBAANTRAJECT PER OUD-HAVO/VWO-LEERLING IN HET TWEEDE JAAR NA HET EINDEEXAMEN (2021-2022) EN DE EERSTE PAAR MAANDEN VAN HET DERDE JAAR (2022-2023)

Feitelijke activiteit direct aan het begin van het tweede (studie)jaar na het eindexamen = september 2021	Activiteiten in periode september 2021–augustus 2022 = tweede jaar na eindexamen	Feitelijke activiteiten in de eerste paar maanden van het derde (studie)jaar na het eindexamen (2022-2023)	Typering van dit loopbaantraject over het tweede (studiejaar) en de eerste paar maanden van het derde (studie)jaar
1. Journalistiek Fontys Tilburg	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	Avans St. Joost School of Art & Design met opleiding Film en Fotografie Den Bosch	Vertraagde doorstroomer / Switcher
2. Medische en Psychosociale Basiskennis Energieschool Den Bosch	Hele jaar aldaar gestudeerd en eenjarige opleiding met succes afgesloten	Tussenjaar met wat losse cursussen / activiteiten / nog open	Uitvaller (geen verder studie na behalen diploma)
3. Toegepaste biologie HAS Venlo	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
4. Rechten Zuyd Sittard	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
5. Facility management Zuyd Heerlen	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver
6. International Business Zuyd Heerlen	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	Commerciële Economie Fontys Eindhoven	Vertraagde Doorstroomer / Switcher
7. Muziekopleiding bij Artez Enschede	Hele jaar aldaar gestudeerd	Artez Enschede	Directe doorstroomer / Herinschrijver
8. Megatronics Fontys Eindhoven	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstroomer / Herinschrijver

9. Tussenjaar voor werken en verdere oriëntatie	Gewerkt in automotive sector	IVA auto Business-school Driebergen	Inschrijver als student na jaar zonder formele opleiding
10. Visuele communicatie Zuyd Maastricht	Deel studie / deel onderbroken met allerlei activiteiten en oriëntatie voor opleiding	Onderwijsassistent Gilde Roermond	Vertraagde doorstromer / Switcher
11. Conflict & Security Universiteit Leiden Den Haag	Hele jaar aldaar gestudeerd	Conflict & Security Universiteit Leiden Den Haag	Directe Doorstromer / Herinschrijver
12. Food & Business Han Nijmegen	Hele jaar aldaar gestudeerd	Food & Business HAN Nijmegen	Directe Doorstromer / Herinschrijver
13. Tussenjaar met werkervaring en toespitsing op vormgeving en 3-D	Hele jaar gewerkt en plan voor eigen bedrijf met 3-D-visualisaties	Blijven werken	Tussenjaar (heeft nu eigen bedrijf)
14. Werktuigbouwkunde TU Eindhoven	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstromer / Herinschrijver
15. Lerarenopleiding geschiedenis Fontys Sittard	Hele jaar aldaar gestudeerd	Door met dezelfde studie en dezelfde instelling	Directe Doorstromer / Herinschrijver
16. Mbo-opleiding Kok De Rode Pannen Eindhoven	Hele jaar aldaar gestudeerd	Mbo-opleiding Kok De Rode Pannen Eindhoven	Directe Doorstromer / Herinschrijver
17. Environment Building Zuyd Heerlen	Deel studie / deel onderbroken en gaan werken	Communication and Multimedia Design Avans Den Bosch	Vertraagde Doorstromer / Switcher
18. Tussenjaar met werken in de zorg	Hele jaar gewerkt en oriëntatie op opleiding	Social Work Fontys Eindhoven	Inschrijver als student na jaar zonder formele opleiding
19. Tussenjaar met werken bij wegenbouw	Gestopt met werken in werken in wegenbouw en weer bezig met muziek	Toekomst in muziek opbouwen	Tussenjaar (bezig met opbouwen muzikaal bestaan)
20. Tussenjaar met eigen bedrijf voor Agora-applicaties / werken bij softwarebedrijf	Hele jaar gedaan en nagedacht over wo-studie	International Studies Universiteit Leiden Den Haag	Inschrijver als student na jaar zonder formele opleiding
21. Tussenjaar voor verdere oriëntatie op film, video en geluid	Mix van oriëntatie / ontwikkeling / werken en via loopbaancoach uitgekomen bij film/geluid/video	Audio-visual specialist Sint Lucas Eindhoven	Inschrijver als student na jaar zonder formele opleiding
22. Tussenjaar met werken bij ICT-shop	Hele jaar gedaan en nagedacht over wo-studie	Biologie Rijksuniversiteit Utrecht	Inschrijver als student na jaar zonder formele opleiding

De zes categorieën die we in tabel 2.1 hebben onderscheiden komen hier terug. Om de vergelijking te vereenvoudigen zetten we de aantallen naast elkaar.

Typering van (school) loopbaankeuzes	Na 1^e jaar	Na 2^e jaar
Directe doorstromer herinschrijver	N = 9	N = 10 3 4 5 7 8 11 12 14 15 16
Vertraagde Doorstromer herinschrijver	N = 1	N = 0
Inschrijver na jaar zonder formele opleiding (n.v.t. in 1^e jaar)	N = 0	N = 5 9 18 20 21 22
Vertraagde doorstromer switcher	N = 6	N = 4 1 6 10 17
Uitvaller	N = 2	N = 1 2
Tussenjaar met varianten	N = 4	N = 2 13 19

Wat valt nu op bij deze cijfers?

- De lezer die verwacht dat in het tweede (studie)jaar na het eindexamen de kaarten min of meer geschud zouden zijn, moet zijn verwachtingen bijstellen. Ook in het tweede jaar besluiten nogal wat oud-leerlingen van route te veranderen. Koersverandering betekent hier dat bij de start van het derde jaar de oud-leerlingen iets anders gaan doen dan wat ze gedurende het tweede jaar na het eindexamen hebben gedaan.
- De groep die rechttoe rechtaan doorstroomt en zich voor het derde jaar opnieuw voor dezelfde opleiding en instelling inschrijft als voor het tweede jaar is vrijwel even groot (N = 10 versus 9)
- Het grote verschil zit bij de oud-leerlingen die in het tweede jaar geen formeel onderwijs gevolgd hebben en in het derde jaar weer opnieuw het onderwijsdomein opzoeken (N = 5 versus 0). Dit is een opmerkelijke groep. Immers, dit zijn oud-leerlingen die een jaar (of soms meer jaren) lang gewerkt hebben en nu hebben besloten de collegebanken weer op te zoeken.
- Wat verder opvalt is dat er minder geswitcht wordt (N = 4 versus 6).
- Opmerkelijk tot slot is dat het aantal oud-leerlingen dat kiest voor een tussenjaar in enigerlei vorm afneemt (N = 2 versus 4). Een flink deel daarvan heeft besloten alsnog te gaan studeren.
- Het omvangrijke patroon van onderbreken, switchen, uitvallen en later weer oppakken van studeren spoort met de gegevens uit figuur 1.1: Nederland als hekkensluiter internationaal met 30 procent van alle studenten die hun BA halen binnen de nominale studieduur. Geven we de studenten drie jaar extra de tijd dan scoren we als Nederland met 70 procent geslaagden ruim boven het gemiddelde.
- Bij deze constatering moeten we bedenken, dat deze generatie oud-leerlingen uitsluitend bestaat uit leerlingen met een havo- of vwo-diploma. We weten wel dat ook in het mbo substantiële groepen oud-leerlingen hun opleiding onderbreken of switchen, maar het mbo heeft een eigen dynamiek.
- Een laatste kanttekening betreft het tijdsgewricht waaronder deze generatie oud-leerlingen hun (onderwijs)loopbaan heeft moeten invullen. Ze hebben de volle kracht van de Corona-storm zowel in hun examenklas als de jaren daarna aan den lijve ondervonden.

We hebben de loopbaankeuzes van de leerlingen na hun eindexamen ook nog op een andere wijze geordend: wat deden deze leerlingen in september 2020 (het eerste jaar na hun eindexamen in juni 2020), in september 2021 (het tweede jaar) en in september 2022 (het derde jaar)?

TABEL 2.3 FEITELIJKE ACTIVITEITEN VAN DE OUD-HAVO/VWO-LEERLINGEN VAN WINGS AGORA ROERMOND (EXAMENGENERATIE 2019-2020) IN SEPTEMBER 2020, 2021 EN 2022 (ABSOLUTE AANTALLEN)

Activiteit	september 2020	september 2021	september 2022
Studeren	N = 18	N = 15	N = 19
Tussenjaar (werken reizen/ eigen bedrijf etc.)	N = 4	N = 7	N = 3
Totaal	N = 22	N = 22	N = 22

De oud-leerlingen van Wings Agora met een havo- of vwo-diploma kozen in september 2020 met overgrote meerderheid voor een verdere studie (82 procent: 18/22). Een jaar later was dit aantal gedaald tot 68 procent (15/22) en weer een jaar later weer gestegen tot 86 procent (19/22). Over (de achtergronden van) dit verloop zijn vele bespiegelingen mogelijk, maar wel staat vast dat het eigenzinnige en eigenwijze Agora-concept een vruchtbaar traject is naar vervolgonderwijs.

2.3 Rechte wegen en breuklijnen in loopbaankeuzes

In deze paragraaf willen we inzoomen op de afzonderlijke keuzes die de oud-leerlingen na hun eindexamen konden maken. De focus ligt daarbij op de congruentie van de keuzes in de aansluitende trajecten. Voorbeeld: de geplande keuze in de examenklas (2019-2020) voor het verdere traject versus de feitelijke keuze in september 2020. In totaal onderscheiden we op basis van de beschikbaar data zes van dergelijke transitie momenten.

In eerste instantie brengen we deze patronen in kaart over alle oud-leerlingen heen.

2.3.1 Rechte wegen en breuklijnen in loopbaankeuzes over alle oud-leerlingen heen

Waar liggen de kruispunten in de loopbaantrajecten van de oud-leerlingen? Tabel 2.4 laat zien dat rechte wegen worden afgewisseld met afslagen.

TABEL 2.4 KEUZEGEDRAG VAN DE OUD-HAVO EN OUD-VWO-LEERLINGEN VAN WINGS AGORA ROERMOND OP DE ONDERSCHIEDEN TRANSITIEMOMENTEN (ABSOLUTE AANTALLEN)

Keuzemoment	Congruent / doorlopende lijn	Non-congruent / breuklijn
1. Plannen in examenjaar (2019-2020) voor vervolgetraject versus feitelijke activiteit in september 2020 (start 1 ^e jaar na eindexamen)	N = 18	N = 4
2. Feitelijke activiteit in september 2020 (start 1 ^e jaar na eindexamen) versus feitelijke activiteiten in de periode september 2020 – augustus 2021 (= 1 ^e jaar na eindexamen)	N = 13	N = 9
3. Feitelijke activiteiten in de periode september 2020 – augustus 2021 (= 1 ^e jaar na eindexamen) versus geplande activiteiten in september 2021 (= begin 2 ^e jaar na eindexamen)	N = 13	N = 9
4. Geplande activiteiten in september 2021 (begin 2 ^e jaar na eindexamen) versus feitelijke activiteit in september 2021 (= begin 2 ^e jaar na eindexamen)	N = 19	N = 3
5. Feitelijke activiteit in september 2021 (= begin 2 ^e jaar na eindexamen) versus feitelijke activiteiten in de periode september 2021-augustus 2022 (= 2 ^e jaar na eindexamen)	N = 17	N = 5

6. Feitelijke activiteiten in de periode september 2021-augustus 2022 (= 2 ^e jaar na eindexamen) versus feitelijke activiteit in september 2023 (= begin 3 ^e jaar na eindexamen)	N = 12	N = 10

Een eerste blik op deze tabel volstaat voor de vaststelling dat de congruenties tussen de plannen en de feitelijke activiteiten van de oud-leerlingen aan flinke schommelingen onderhevig zijn.

Bij de keuzemomenten 1 en 4 (plannen aan het einde van een (studie)jaar en de feitelijke keuze enkele maanden later bij de start van het nieuwe (studie)jaar) is bij de overgrote meerderheid van de oud-leerlingen (18 en 19 van de 22) nog sprake van een directe doorlopende lijn. Erg verwonderlijk is dit niet: de beide tijdstippen liggen nog kort op elkaar.

Bij de keuzemomenten 2 en 5 (feitelijke start in september en de follow-up gedurende de rest van het jaar) neemt het aantal oud-leerlingen dat van koers verandert flink toe (9 en 5 van de 22).

Het grootste aantal 'breuklijners' zien we bij keuzemoment 3 en 6 (activiteiten gedurende een (studie)jaar en de vervolgstappen in september van het opvolgende jaar) (9 en 10 van de 22). De zomervakantie en de optie om in september met een nieuwe opleiding te kunnen starten, is klaarblijkelijk een periode die tot bezinning en herziening van besluiten aanzet.

2.3.2 Rechte wegen en breuklijnen in loopbaankeuzes voor de oud-leerlingen afzonderlijk

In tabel 2.5 hebben we het aantal congruente loopbaankeuzes per oud-leerling geordend. Deze vorm van presentatie laat zien of het grosso modo dezelfde oud-leerlingen zijn die steeds van keuze veranderen of dat breuklijnen kenmerkend zijn voor vrijwel alle oud-leerlingen.

TABEL 2.5 KEUZEGEDRAG VAN DE OUD-HAVO/VWO-LEERLINGEN VAN WINGS AGORA ROERMOND PER OUD-LEERLING (ABSOLUTE AANTALLEN)

Aantal oud-leerlingen	Congruente keuzes / doorlopende lijnen	Niet-congruente keuzes / breuklijnen
N = 4	6	0
N = 5	5	1
N = 9	4	2
N = 0	3	3
N = 3	2	4
N = 1	1	5
N = 0	0	6

Uit tabel 2.5 blijkt dat de overgrote meerderheid van de oud-leerlingen toch tamelijk congruent is in hun keuzes: 18 oud-leerlingen (4 + 5 + 9) maken in de meeste gevallen een congruente keuze (6 + 5 + 4). Het aantal oud-leerlingen dat relatief veel niet-congruente keuzes maakt (4 of 5 maal niet recht door congruente keuzes) is heel beperkt (4: 3 + 1). Het is dus een relatief kleine groep met relatief veel breuklijnen.

De uitersten aan de ene kant zijn oud-leerlingen (N = 4) die steeds congruente keuzes hebben gemaakt en drie jaar na het eindexamen in het derde leerjaar zitten van de opleiding die ze al hadden gekozen in hun examenjaar op Wings Agora in Roermond. Aan de andere kant staan oud-leerlingen (N =2) die drie jaar nu hun eindexamen zich voor de derde keer als eerstejaars hebben ingeschreven voor een andere opleiding bij een andere instelling en een andere locatie.

Dit beeld van veel oud-leerlingen met congruente keuzes lijkt op het eerste gezicht niet goed te matchen met de grote diversiteit in loopbaankeuzes die we in de voorafgaande paragrafen en tabellen hebben beschreven.

Als de overgrote meerderheid van de oud-leerlingen in de meeste gevallen congruente keuzes maakt, hoe valt dan de grote diversiteit in (school)loopbanen na het eindexamen te verklaren? De verklaring is dat (school)loopbanen een heel jaar bestrijken en dat de al dan niet congruente keuzes betrekking hebben op episodes binnen zo'n jaar. Bovendien kan één niet-congruente keuze (switchen naar een andere opleiding of stoppen met onderwijs of na een dienstverband weer gaan studeren) resulteren in een heel andere (onderwijs)loopbaan.

Als afsluiting van het onderzoek naar loopbaankeuzes hebben we de oud-leerlingen de vraag voorgelegd of hun activiteiten in de eerste maanden van het derde jaar na hun examenjaar corresponderen met hun plannen ten tijde van het eindexamen (tabel 2.6).

TABEL 2.6 CONGRUENTIE TUSSEN TOEKOMSTPLANNEN IN DE EXAMENKLAS VERSUS DE FEITELIJKE ACTIVITEITEN VAN DE OUD-HAVO/VWO-LEERLINGEN VAN WINGS AGORA ROERMOND DRIE JAAR NA DATO (ABSOLUTE AANTALLEN)

Huidige activiteiten van drie jaar later versus geplande activiteiten in examenklas	Aantal oud-leerlingen
Feitelijke activiteiten in de eerste paar maanden van het derde (studie)jaar na het eindexamen (2022-2023) komen overeen met mijn plannen in de examenklas.	N = 6
Feitelijke activiteiten in de eerste paar maanden van het derde (studie)jaar na het eindexamen (2022-2023) sporen niet met mijn plannen in de examenklas.	N = 16

Deze cijfers (ruim twee derde van de oud-leerlingen is nu met andere activiteiten bezig dan de plannen in de examenklas) stemmen tot nadenken: wat is hier aan de hand? Is dit de prijs die deze examengeneratie die zowel in het vo als in het vervolgonderwijs frontaal is geraakt door de coronacrisis, moet betalen? Is dit reden om nog eens goed te kijken naar LOB? Hebben we verklaringen voor dit gedrag waarbij zoveel oud-leerlingen zijn afgeweken van hun eerdere plannen? Heeft ons onderwijsstelsel wellicht kenmerken die deze afwijkingen verklaren?

In het volgende hoofdstuk (samenvatting en discussie) komen we hierop terug. Nogmaals willen we wijzen op de het beperkt aantal leerlingen in dit onderzoek. Tegelijkertijd willen we nogmaals figuur 1.1 in de herinnering roepen: Nederland behoort tot de hekkensluiters van de OECD-landen met het percentage studenten dat hun bachelorprogramma binnen de nominale studieduur afrondt. Verlengen we nominaal met een paar jaar extra, dan promoveren we naar de bovenste helft van de OECD-landen.

Literatuur

Claessen, J. (2022). *Leren voor een leven lang ontwikkelen. Loopbaankeuzes van Agora-leerlingen en hun studiesucces in het eerste jaar van het hoger onderwijs. Katern -3- Over de drempel. 2020-2021: het jaar na het eindexamen op Agora*. Open Universiteit.

ResearchNed (2023). *Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2022-2023*. ResearchNed.

3 Samenvatting en discussie

Loopbaankeuzes van de oud-leerlingen van Wings Agora Roermond laten een heel gevarieerd en divergent patroon zien. In dit hoofdstuk vatten we de headlines van deze loopbaankeuzes nog een keer samen. Vervolgens buigen we ons over de vraag wat dit patroon betekent voor ons denken en doen over profielen en vakkenpakketten, LOB en loopbaankeuzes tegen de achtergrond van een leven lang ontwikkelen.

3.1 Inleiding

Jaarlijks moeten bijna 200.000 leerlingen ingrijpende keuzes maken over hun verdere onderwijsloopbaan. Zij moeten dat doen op de leeftijd van veertien (vmbo) of vijftien jaar (havo en vwo). De te nemen beslissingen over welk eindexamen, welk profiel en welk vakkenpakket raken niet alleen de nabije toekomst binnen het vo, maar zijn ook mede bepalend voor vervolgonopleidingen en op langere termijn voor de latere beroepsmogelijkheden. Deze selectie voltrekt zich op een leeftijd dat de toekomst nog vooral open ligt en ver verwijderd is.

De keuzes voor een bepaald studie-/loopbaantraject na het eindexamen worden tijdens de opleiding in het vo (vmbo/ havo/vwo) gemaakt. Bij het maken van die keuze ondersteunen de scholen hun leerlingen met LoopbaanOriëntatie en -Begeleiding (LOB), een verzameling van uiteenlopende interventies (afname van belangstellingstest, voorlichtingsgesprekken, stages, informatiemarkten over vervolgonderwijsaanbod, websites van onderwijsinstellingen, websites die keuzeprocessen ondersteunen, bezoeken van bedrijven, deelname aan open dagen van onderwijsinstellingen etc.).

In de formele regelgeving voor het vo is voor de scholen weinig vastgelegd inzake de invulling. Scholen hebben een grote mate van vrijheid inzake de invulling van LOB. Het gevolg is dan ook dat scholen LOB naar eigen goeddunnen invullen en dat LOB in de praktijk een grote diversiteit laat zien. Het keurslijf voor de leerlingen daarentegen over het aanbod aan examenprofielen, de inhoudelijke opties binnen de profielen en het tijdstraject van voorlopige en definitieve keuzes is strak en fijnmazig.

Uit onderzoek is bekend dat een adequate en brede invulling van LOB door de school in combinatie met een zorgvuldig en gedegen keuzeprocess door de leerling bijdraagt aan een weloverwogen studiekeuze. LOB is geen garantie, maar vergroot de kansen op een succesvolle studiekeuze wel. Voor scholen is het daarom belangrijk serieus aandacht te besteden aan LOB.

Bij de invoering van profielen en vakkenpakketten in 1998 was de verwachting dat hiermee de aansluiting met het vervolgonderwijs en het rendement daar verbeterd zouden worden.

Over studiesucces in het ho circuleren vele cijfers in vergelijkend internationaal verband. Het probleem daarbij is dat landen verschillende definities en berekeningsmethoden hanteren, waardoor percentages niet goed te vergelijken zijn (Delnoij, 2020). In figuur 1.1 in hoofdstuk 1 volgden we de cijfers uit de jaarlijkse standaardrapportage van *Education at a glance* (2022).

Van de studenten die starten met een bachelorprogramma sluit gemiddeld 38 procent dit of een vergelijkbaar BA af binnen de theoretische (= nominale) studieduur. Op de internationale ladder behoort Nederland met 30 procent tot de hekkensluiters. Verruimen we de theoretische studieduur met drie extra jaren, dan krijgen we een heel ander plaatje. Het gemiddelde percentage voor een voltooid BA is 63 procent en Nederland scoort met 70 procent hier ruim boven. Nederlandse studenten zijn dus minder succesvol binnen de nominale studieduur, maar lopen met meer studietijd deze achterstand ruim in en belanden daarmee van de bezemwagen in de voorhoede van de OECD-landen.

3.2 Samenvatting

Alvorens de stap te maken naar de betekenis van dit onderzoek, vatten we de belangrijkste bevindingen nog een keer samen.

3.2.1 Longitudinale opzet

De onderzoeksgegevens zijn gebaseerd op havo- en vwo-leerlingen van Wings Agora Roermond. Tijdens het schooljaar 2019-2020 zijn alle 23 leerlingen die toen eindexamen hebben gedaan geïnterviewd over hun profiel- en vakkenpakketkeuze en hun plannen na het eindexamen (Claessen, 2021). Wings Agora Roermond is zoals bekend de bakermat van het Agora-onderwijsconcept. De generatie 2019-2020 was de eerste groep havo- en vwo-leerlingen in Roermond die opgegroeid zijn in lijn met het Agora-concept. Het examenjaar 2019-2020 is een memorabel jaar in meerdere opzichten: door corona waren de vo-scholen, maar ook hbo- en wo-instellingen een groot deel van het jaar niet toegankelijk; het examenjaar 2019-2020 was ook het jaar zonder een centraal schriftelijk eindexamen.

Een jaar na hun eindexamen hebben we deze leerlingen opnieuw telefonisch benaderd om te vragen naar hun ervaringen en de ontwikkelingen in hun loopbaan (Claessen, 2022). Op één oud-leerling na hebben we de andere 22 oud-leerlingen allemaal kunnen bereiken.

In de periode september-november 2022 hebben we dezelfde leerlingen wederom telefonisch benaderd met vragen naar hun ervaringen en de ontwikkelingen in hun loopbaan (het onderhavige rapport). Ten tijde van het interview waren de oud-leerlingen net begonnen aan het derde studiejaar na het eindexamen. In het interview hebben we ook gevraagd naar de gebeurtenissen in het tweede post-examenjaar.

Door de verschillende meetmomenten in de tijd bij dezelfde groep leerlingen met een vergelijkbare vraagstelling kunnen we de loopbaankeuzes over een tijdsbestek van bijna vier jaar reconstrueren: examenjaar 2019-2020, 1^e postexamenjaar 2020-2021; 2^e post-examenjaar 2021-2022 en de eerste maanden van het 3^e post-examenjaar 2022-2023.

3.2.2 De loopbaantrajecten van de examengeneratie 2019-2020

Voor de beschrijving van de loopbaankeuzes volgen we het model dat ResearchNed sinds 2013 hanteert in de bekende *Monitor Beleidsmaatregelen hoger onderwijs*. ResearchNed (2023) maakt onderscheid tussen:

- **herinschrijvers**
- **switchers**
- **uitvallers**
- **tussenjaars**

In het jaar van hun eindexamen wisten 20 van de 23 leerlingen precies wat ze na hun eindexamen wilden gaan doen. De plannen van de overige 3 examenleerlingen waren wat globaler: ze wisten wel ongeveer wat ze gingen doen. In totaal kozen 19 leerlingen voor een vervolgopleiding met vermelding van naam van de opleiding, de betreffende onderwijsinstelling en de locatie. Drie leerlingen opteerden voor een tussenjaar en één leerling wilde een eigen bedrijf beginnen.

Aan einde van het eerste jaar na het eindexamen bleek dat de wegen van de oud-leerlingen (nu nog 22 over van de oorspronkelijke 23) uiteen waren gaan lopen.

Er zijn 18 leerlingen die in het jaar na hun eindexamen ook daadwerkelijk begonnen zijn met een vervolgopleiding. Bijna 90 procent is van plan ook in het tweede jaar door te studeren, hetzij als herinschrijver (10) hetzij als switcher (6). Twee oud-leerlingen (11 procent) hebben besloten hun opleiding niet voort te zetten (uitvallers). Bij de vier oud-leerlingen die gekozen hebben voor een of meer tussenjaren /eigen bedrijf, zijn de toekomstplannen gevarieerd: doorgaan met de huidige werkzaamheden tot en met gaan studeren mits toelating. Dit betekent dus dat tijdens en aan het einde van het eerste jaar een derde van oud-leerlingen (6 + 2 van de 22) hun plannen uit het examenjaar heeft losgelaten en iets anders is gaan doen.

In de derde en laatste meting (september-november 2022 d.w.z. de eerste maanden van het derde jaar na het eindexamen) hebben we dezelfde vragen weer opnieuw voorgelegd aan de oud-leerlingen. We hebben daarbij de feitelijke activiteit aan het begin van het tweede (studie)jaar na het eindexamen als startpunt gekozen = september 2021. Mutaties tijdens en aan het einde van het eerste jaar blijven zo buiten beschouwing. We beginnen dus als het ware met een blanco lei.

We hadden hierbij de verwachting dat het aantal mutaties nog maar beperkt zou zijn vanuit de aanname dat de 'loopbaankaarten' na het eerste jaar min of meer geschud zouden zijn. Deze verwachting bleek niet correct te zijn. Ook in het tweede jaar besluiten nogal wat oud-leerlingen van route te veranderen. Koersverandering betekent hier dat bij de start van het derde jaar de oud-leerlingen iets anders gaan doen dan wat ze gedurende het tweede jaar na het eindexamen hebben gedaan:

- De groep die rechttoe rechtaan doorstroomt en zich voor het derde jaar opnieuw voor dezelfde opleiding en instelling inschrijft als voor het tweede jaar is vrijwel even groot (N = 10 versus 9).
- Twee oud-leerlingen die al eerder voor een tussenjaar gekozen hadden, bleven bij deze beslissing.
- Dat betekent dat van de 22 oud-leerlingen er 12 (10 + 2) zijn met dezelfde (onderwijs) loopbaan in het derde jaar als in september 2021. Tien van de 22 doen dus in het derde jaar na het eindexamen iets anders dan ten tijde van september 2021!

Het omvangrijke patroon van onderbreken, switchen, uitvallen en later weer oppakken van studeren spoort met de gegevens uit figuur 1.1: Nederland als internationale hekkensluiter.

Betekent deze opeenstapeling van onderbreken, switchen, uitvallen en later weer oppakken van de studie nu dat de generatie oud-leerlingen van Agora (2019-2020) afscheid heeft genomen van onderwijs? Integendeel: het eigenzinnige en eigenwijze Agora-concept blijkt een vruchtbare weg naar vervolgonderwijs:

- aantal studerenden september 2020: N = 18
- aantal studerenden september 2021: N = 15
- aantal studerenden september 2022: N = 19

Wanneer komen de oud-leerlingen nu op de gedachte om iets anders (switchen / stoppen / tussenjaar) te gaan doen? Door de longitudinale opzet over bijna vier jaar hebben we een aantal meetmomenten waarbij we kunnen nagaan wanneer de oud-leerlingen opteren voor koerswijziging. Het is de periode van de zomervakantie en de gelegenheid om in september met een nieuwe opleiding te starten dat oud-leerlingen een beslissing tot verandering nemen.

Als afsluiting van het onderzoek naar loopbaankeuzes hebben we de oud-leerlingen de vraag voorgelegd of hun activiteiten in de eerste maanden van het derde jaar na hun examenjaar corresponderen met hun plannen ten tijde van het eindexamen (tabel 2.6). We herhalen deze tabel nog een keer omdat die in een nutshell de essentie van ons onderzoek weergeeft.

TABEL 2.6 CONGRUENTIE TUSSEN TOEKOMSTPLANNEN IN DE EXAMENKLAS VERSUS DE FEITELIJKE ACTIVITEITEN VAN DE OUD-HAVO VWO-LEERLINGEN VAN WINGS AGORA ROERMOND DRIE JAAR NA DATO (ABSOLUTE AANTALLEN)

Huidige activiteiten van drie jaar later versus geplande activiteiten in examenklas	Aantal oud-leerlingen
Feitelijke activiteiten in de eerste paar maanden van het derde (studie)jaar na het eindexamen (2022-2023) komen overeen met mijn plannen in de examenklas.	N = 6
Feitelijke activiteiten in de eerste paar maanden van het derde (studie)jaar na het eindexamen (2022-2023) sporen niet met mijn plannen in de examenklas.	N = 16

Ruim twee derde van de oud-leerlingen is nu met andere activiteiten bezig dan de plannen in de examenklas. Deze variabiliteit blijft niet beperkt tot het eerste jaar na het eindexamen, maar zet zich in vergelijkbare omvang ook voort in het tweede jaar en de start van het derde jaar na het eindexamen.

3.3 Discussie

Alvorens stil te staan en te reflecteren over de implicaties van deze bevinding, willen we nogmaals wijzen op de beperkingen van deze studie:

- Het onderzoek is gebaseerd op 22 havo- en vwo-leerlingen van Wings Agora Roermond uit het examenjaar 2019-2020.
- In hun examenjaar was de school net als alle andere vo-scholen door corona vanaf maart 2020 gesloten.
- In het eerste jaar na het eindexamen waren de poorten van vervolgopleidingen grotendeels gesloten; was het onderwijs online; was er geen bindend studieadvies (BSA).
- Corona heeft ook een zware wissel getrokken op de mentale gezondheid van studenten in het hoger onderwijs (RIVM-rapport 2023). Ook in het voortgezet onderwijs was er een afname in levenstevredenheid en toename van mentale problemen (Stevens et al., 2023).

De hele examengeneratie 2019-2020 (inclusief de Agora-leerlingen) heeft dus heel wat meegemaakt.

3.3.1 Toonbeelden van veerkracht

Uit de interviews die we in de loop der jaren gehouden hebben met de Agora-leerlingen van de examengeneratie 2019-2020 is er een algemene indruk blijven hangen die we niet onvermeld willen laten: leerlingen laten zien dat ze ook onder moeilijke omstandigheden veerkrachtig zijn. In de woorden van het Manifest dat ten grondslag ligt aan het Agora-concept (Drummen et al., 2013): 'dat onze leerlingen weder roekeloos noch onbevreesd de onzekerheden van de toekomst kunnen omarmen.'

Een van deze leerlingen hebben we gevraagd om terug te kijken op Agora en wat daarna kwam. Het gaat om een oud-leerlinge met dyslexie die na Agora Roermond startte met de opleiding journalistiek. Het eerste jaar verliep voortvarend afgezien van de tentamens spelling Nederlands. In het tweede jaar bleek deze horde van tentamens spelling niet neembaar en werd de opleiding afgebroken. De resterende maanden van het tweede jaar werden gebruikt om overal waar zich in stad en land kansen voordeden

journalistieke werkzaamheden te verrichten. Tegelijkertijd was er de zoektocht naar opleidingen die pasten bij de oorspronkelijke ambities. Het werd de opleiding met focus op film, documentaires en fotografie. Niet schrijven met de pen, maar met de camera.

'Mam, mijn hoofd zit vol nieuwe ideeën.' Vertelde ik na een meeloopdag op Agora. 'Normaal ben ik alleen maar moe na een schooldag en dan moet ik nog aan huiswerk beginnen.' Na deze zin stond voor ons het besluit vast: ik ging mijn middelbare school na twee jaar verlaten en starten op Agora Roermond. Mijn vriendinnengroep achterlaten en elke dag twee uur reizen, ik nam het voor lief. Want ik wilde naar een school waar ik weer met plezier naar toe ging, waar mijn dyslexie niet alleen als gebrek werd gezien en waar ik mijn eigen leerweg mocht bepalen.

De dagen dat ik op Agora met tegenzin naar school ben gegaan zijn op een hand te tellen. En niet geheel toevallig bevonden deze dagen zich vooral in mijn examenperiode. Op Agora bloeide ik op. 'Wat maakt Agora nou zo bijzonder?' Deze vraag werd me laatst gesteld. Ik wilde voor de zoveelste keer mijn riedeltje over vaardigheden, persoonlijke groei en intrinsieke motivatie opnoemen maar dacht voor de verandering wat langer na. Wat ligt hieraan ten grondslag, wat is de basis van Agora? 'Veiligheid', antwoordde ik. De veiligheid om nieuwsgierig te zijn en jezelf te ontwikkelen. De veiligheid om feedback te geven en te ontvangen. De veiligheid om jezelf te zijn en niet te worden afgerekend op toetsen, punten en niveaus. Het is een gevoel wat lastig te omschrijven valt. Geen onderwijsinstelling creëert namelijk bewust een onveilig gevoel voor diens leerlingen. Integendeel, we doen er alles aan om pesten, discriminatie en criminaliteit tegen te gaan. Maar als je hele bestaan op een school wordt vastgesteld aan de hand van scores, hoe kan er dan voldoende ruimte zijn voor kwetsbaarheid? De kwetsbaarheid die gepaard gaat met fouten maken en dus met leren.

'Ben je niet bang dat je straks een achterstand hebt?' Het is een opmerking die ik zo vaak heb gehoord na mijn overstap. En ja, eigenlijk was ik daar wel bang voor. Ik zou mijn examen op Agora dan wel halen maar of ik de theorie dan echt beheerste was een tweede. Toen ik met mijn opleiding journalistiek starten merkte ik hoeveel baat ik had bij de vaardigheden die ik op Agora had ontwikkeld. Creativiteit, verantwoordelijkheid, nieuwsgierigheid, eigenaarschap en reflecteren, voor mij vanzelfsprekend en niet eng meer. Deze capaciteiten is wat Agora juist toekomstbestendig maakt.

Toch was de overstap naar het 'traditionele' onderwijs wel een uitdaging. Ik merkte dat ik gewend was om zelf initiatief te nemen in een leerproces. Nu werd mij weer verteld wat, wanneer en hoe ik ging leren. Voor veel studenten geen probleem maar ik verloor daardoor al mijn leergierigheid. Misschien kwam dit doordat het verschil met Agora te groot was, misschien ben ik gewoon eigenwijs. Ik merkte bij mijn vrienden van Agora hetzelfde. Het bericht dat een oud-Agoriaan met diens studie stopte was geen unicum. Ik hield in mijn eerst jaar nog vast aan de gedachten dat ik deze opleiding journalistiek 'normaal' zou doorlopen, halverwege het tweede leerjaar werd de naïviteit van deze veronderstelling duidelijk. Tijdens mijn stage had ik het enorm naar mijn zin en werd uitgedaagd, maar ik verloor al deze energie bij de gedachten dat ik hierna weer deel zou nemen aan het vaste onderwijsprogramma. Tevens haalde ik door mijn dyslexie het Nederlands-tentamen niet. En ondanks dat ik mijn stage met een prachtig commentaar afrondde, werd er wederom alleen gefocust op datgene wat ik niet kon. Alleen het punt telde, die onvoldoende om mijn tentamen. Ik wilde niet nog eens zo'n strijd voeren. Ik volgde het voorbeeld van mijn Agoriaanse klasgenoten en besloot te stoppen.

Ik ben dit jaar door de deuren van een nieuwe opleiding gestapt. Een kunstacademie, in de richting film, documentaires en fotografie. Dit zou weleens zoals Agora kunnen voelen, dacht ik toen ik door de gangen liep. Nu vind ik niet dat we alleen maar Agora onderwijs moeten aanbieden. Integendeel, in mijn ideale onderwijsland komt de verscheidenheid van scholen en opleidingen juist naar voren. Ieder kind leert immers anders. Maar een ding moeten we echt serieus gaan nemen: de hoeveelheid stress en mentale problemen die het huidige

onderwijssysteem creëert. Deze klachten zijn een waarschuwing van de jonge generatie. Deze hoeveelheid proefwerken, toetsweken, huiswerk, punten en scores dragen écht niet bij aan het welzijn en vertrouwen van een kind. Elke keer als ik deze verhalen hoor van scholieren dan denk ik weer terug aan de veilig haven van Agora en hoe ik daar altijd met een glimlach binnenliep.'

3.3.2 Een verloren jaar is geen verlies, integendeel

Uit de cijfers in figuur 1.1 (studieduur van ho-bachelorstudenten in verschillende landen) blijkt dat studenten in Nederland relatief heel veel moeite hebben om binnen de nominale studieduur hun opleiding te voltooien. Dit patroon wordt in ons onderzoek bevestigd: nogal wat studenten onderbreken hun studie voor kortere of langere tijd, switchen van opleiding of stoppen er volledig mee. Dit lijkt te wijzen op onjuiste loopbaankeuzes, achterblijvend rendement en verspilde tijd, maar is dat wel een juiste conclusie?

Er zijn heel veel verklaringen denkbaar waarom studenten moeite hebben met het vasthouden van hun studietempo: geen adequate vooropleiding, verkeerde studiekeuze, gebrek aan motivatie, persoonlijke omstandigheden etc. Allemaal waar, maar we vergeten veelal dat het onderwijsstelsel als zodanig uitnodigt en aanleiding geeft tot vertraging. Leerlingen worden in Nederland al op 12-jarige leeftijd ingedeeld in een van de zeven onderwijsstromen die ons stelsel kent (4 x vmbo, havo, atheneum en gymnasium). Om flexibiliteit te bewerkstelligen zijn er brugklassen en brugperiodes bedacht, maar van een brede en succesvolle invoering over de hele onderwijslijn is geen sprake. Een van de gevolgen is het fenomeen van de diploma-stapelaar: van mavo naar havo, van havo naar vwo etc. We zijn zelfs trots op deze stapelaars.

Met de verdeling van de leerlingen op 12-jarige leeftijd over de verschillende schooltypen is de vroegtijdige selectie nog niet afgelopen. Als de leerlingen 14 of 15 jaar zijn moeten ze een profiel en vakkenpakket kiezen voor hun eindexamen. De keuze van een profiel is daarbij bepaald geen neutrale operatie: met een profiel Cultuur & Maatschappij bijvoorbeeld liggen vele mooie studie-opties open, maar zitten vervolgoopleidingen in de sectoren techniek en gezondheid wel grotendeels op slot. Als leerlingen na hun eindexamen moeten vaststellen dat de vervolgopleiding waarmee ze gestart zijn toch niet het verwachte succes en de gehoopte vreugde brengt, is Leiden in last. Veel studenten besluiten dan terecht het steven te wenden (switchen, tussenjaar, onderbreken voor volgen van schakelopleiding). Dat kost natuurlijk extra tijd en vertraging, maar beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald (in de vele werkende jaren die nog in het verschiet liggen). Net zoals we trots zijn op de stapelaars die het systeem trotseren, zouden we ook trots moeten zijn op deze switchers en onderbrekers.

De negatieve connotatie m.b.t. switchen, tussenjaar etc. moeten we loslaten. Het is een fenomeen dat inherent is aan de te vroege selectie in ons onderwijsstelsel. Wie te vroeg zaait, moet niet verbaasd zijn over niet of te laat ontkiemen. De Europese cijfers in figuur 1.1 laten zien dat met enkele jaren extra om deze te vroege selectie te compenseren, we ons met de aantallen gediplomeerde studenten royaal kunnen meten met andere landen.

3.3.3 Op glad ijs: het kiezen van een examenprofiel en de keuze voor een vervolgopleiding na het eindexamen

Het toeval wil dat recent twee Nederlandse proefschriften zijn verschenen die aansluiten bij ons onderzoek. Op 16 november 2023 verdedigde Monique Dijks in Groningen haar proefschrift over de keuze van de profielen en examenvakken op havo en vwo. Op 8 april 2022 was Jonne Vulperhorst haar in Utrecht voorgegaan met zijn thesis over de interesseontwikkeling van jongeren voor, tijdens en nadat zij de transitie naar een hoger onderwijsprogramma hebben gemaakt.

Uit het onderzoek van Monique Dijks blijkt dat de keuze van het profiel en de vakken waarmee de leerlingen eindexamen gaan doen, beïnvloed wordt door een hele reeks van factoren, zoals leuke of minder leuke vakken, hoge of lage rapportcijfers voor die vakken, sociale omgeving met klasgenoten en ouders, decanen en docenten, gender, ambities, interesses, self-efficacy. De attitude van de leerlingen ten aanzien van de vier mogelijke profielen op havo en vwo (Cultuur & Maatschappij, Economie & Maatschappij, Natuur & Gezondheid en Natuur & Techniek) blijkt de belangrijkste factor bij de profielkeuze. Deze attitude wordt in de loop der tijd opgebouwd. 'De attitude van leerlingen gedurende het jaar vóór de definitieve profielkeuze bleef een sleutelfactor in het profielkeuzeproces.' (...) 'Een interessante bevinding is ook dat een aanzienlijke groep leerlingen al een keuze lijkt te hebben gemaakt voordat de formele profielkeuzebegeleiding en -advisering plaats vindt' (Dijks, p. 170). Dit betekent dus dat waar de formele keuze voor een bepaald profiel in de loop van het derde jaar op 15-jarige leeftijd wordt gemaakt, de kaarten voor een belangrijk deel al een jaar eerder geschud worden. Dat kan betekenen dat deze leerlingen hun keuze hebben gebaseerd op onjuiste of onvolledige informatie. Omdat de onderwerpkeuzeprocessen sterk uiteenlopen naar bijvoorbeeld gender, havo versus vwo, vroege keuze versus late keuze verdient het aanbeveling sterk te differentiëren binnen de studiekeuzebegeleiding (Dijks, pp. 175-177).

In het proefschrift van Jonne Vulperhorst ligt de focus op de keuze van de vervolgopleiding vanuit de interesseontwikkeling. Er bestaat geen verschil van mening dat interesses van jongeren mede bepalen welke onderwerpen en activiteiten hun raken. 'Recent sociocultureel, ecologisch onderzoek laat echter zien dat de **multipliciteit** in interesses en sociale en materiele contexten van een jongere meegenomen moet worden als men beter wil begrijpen hoe interesses ontstaan en ontwikkelen over de tijd' (Vulperhorst, p. 134). In een aantal deelstudies vóór, tijdens en na de studiekeuze wordt de interesseontwikkeling in de tijd bij havo- en vwo-leerlingen in detail geanalyseerd. 'Deze resultaten impliceren ten eerste dat interesses zich niet zo stabiel ontwikkelen voor late adolescenten zoals aangenomen, en dat in periodes van transitie, interesses juist radicaal kunnen veranderen in het licht van toekomstige programma's waarin jongeren willen participeren. Daarnaast impliceren deze resultaten dat de studiekeuze niet gezien kan worden als een lineair proces waarin jongeren zoeken naar de beste "fit" tussen hun stabiele interesses en programma's, maar dat de studiekeuze gezien kan worden als een iteratief proces waarin jongeren zichzelf en hun interesses in relatie tot mogelijk toekomstige programma's steeds herdefiniëren' (Vulperhorst, pp. 138-139).

3.3.4 LOB als opmaat voor leren voor een leven lang ontwikkelen

De keuze voor een bepaald profiel en vakkenpakket in combinatie met de invoering van LOB maakte deel uit van de Tweede Fase en het Studiehuis in 1998. De verwachtingen waren destijds hoog gespannen: betere aansluiting van vo met vervolgonderwijs, verbetering van het lage rendement in (het eerste studiejaar van) hbo en wo, alsmede leerlingen stimuleren om op al jeugdige leeftijd na te denken over hun latere beroepsloopbaan.

Ruim twee decennia later kunnen we vaststellen dat hoge verwachtingen nog geen garantie zijn voor succes:

- Er is geen verbetering van het rendement in het Nederlandse ho in internationaal opzicht.
- Tal van beroepen waarvoor nu wordt opgeleid, zullen in de komende decennia verdwijnen. De opkomst van de AI-technologie zal dit proces versnellen. De OECD constateerde in de zomer van 2023 dat door de 'AI-revolutie' ruim een kwart van alle banen dreigt te verdwijnen (NRC, 3 december 2023).
- Uit breinonderzoek blijkt dat de ontwikkeling van het brein weliswaar al vroeg begint, maar pas zijn voltooiing vindt rond de 25 jaar. 'De gemiddelde tiener heeft nog niet veel zicht op 'de wereld' en wat daar gaande is, en wat dat voor hem of haar betekent. Vandaar dat veel tieners zorgen hebben en zich

afvragen: 'wat is de bedoeling van dit alles?', 'wat willen mijn ouders en waarom zijn die cijfers zo belangrijk?', 'wat moet ik kiezen voor mijn toekomst, enne moet ik eigenlijk iets doen voor het klimaat?' en 'hoe ziet de wereld eruit en wat wordt er van mij verwacht?' Dit zijn uiterst belangrijke vragen. De laat-adolescent en de bijna-volwassene moeten een antwoord hierop kunnen formuleren om te zijner tijd autonoom in onze complexe samenleving te kunnen functioneren' (Jolles, 2023).

- De keuzeruimte voor opleidingen blijkt in de praktijk immens. 'Een scholier kan in Nederland kiezen uit 736 opleidingen op mbo-niveau en 1.129 op hbo-niveau (cijfers: 2022). Daarnaast is er een veelvoud aan modules voor werkenden (LLO), die opleiden tot een veelvoud aan beroepsmogelijkheden' (Meer, 2023). Over het aantal keuzeropties in het WO hebben we geen cijfers kunnen vinden, maar ook hier is vermoedelijk sprake van een grote 'Qual der Wahl'.
- Door het scherpe onderscheid tussen onderwijstypen en de vroege selectie aan het einde van het basisonderwijs blijft het bekende proces van sociale segregatie in stand. De keuze op 14 of 15 jaar voor een examenprofiel en een bepaald vakkenpakket hoort ook thuis in dit rijtje van te vroege selectiebeslissingen.

Uit deze kanttekeningen onzerzijds blijkt dat we niet enthousiast zijn over het systeem van examenprofielen in combinatie met de premature keuzeleeftijd van 14 en 15 jaar. We staan daarin niet alleen. Op 20 april 2020 verscheen het rapport *Ongekend talent. Talenten benutten op de arbeidsmarkt*. Het is een van de zestien Brede Maatschappelijke Heroverwegingen die destijds zijn opgesteld. Het onderhavige rapport is een joint venture van de ministeries Algemene Zaken, Binnenlandse Zaken, Economische Zaken, Financiën, Onderwijs, Sociale Zaken en Volksgezondheid. Voor het verbeteren van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt schetst het rapport drie oplossingsrichtingen. Een daarvan is slimmere opleidingskeuzes met drie speerpunten: uitstel opleidingskeuze, versterken LOB en betere samenwerking van vo-mbo en hbo in de regio. 'Studenten maken niet altijd de juiste opleidingskeuze. Dit komt onder andere door het vroege moment waarop leerlingen in Nederland voor een studierichting moeten kiezen en een gebrek aan een goede loopbaanoriëntatie en begeleiding (LOB). Dit leidt tot uitval, onnodige overstappen tussen opleidingen en spijt van de afgeronde studie. Als jongeren een achterstand oplopen, halen ze die gemiddeld niet meer in. Ze veranderen vaker van opleiding, vallen vaker tussentijds uit of bereiken een minder hoog opleidingsniveau dan eerder verwacht werd. Verkeerde keuzes kunnen dus lang doorwerken in de rest van hun leven.' (Rijksoverheid 2018, pp. 9-10)

Hoewel de keuze van examenprofielen in de regelgeving en de uitvoering ongewijzigd is gebleven, geldt dat niet voor LOB vanuit de scholen. LOB was in den beginne als specifieke voorziening alleen gekoppeld aan de theoretische leerweg van het vmbo. In de loop der jaren is LOB ook gemeengoed geworden in het gehele voortgezet onderwijs. Er is voor LOB inmiddels een hele organisatie opgetuigd met allerlei voorzieningen en faciliteiten. LOB heeft niet alleen voeten aan de grond gekregen in het vo, maar ook de MBO-raad, de Vereniging van Hogescholen en de VSNU omarmen LOB als instrument voor loopbaanontwikkeling in de hele onderwijsketen. LOB krijgt zo het perspectief van leren voor een leven lang ontwikkelen. In de woorden van Marinka Kuijpers (2023):

'In onze samenleving, waar verandering constant is, is het cruciaal om te blijven ontwikkelen en bewuste keuzes te maken. Het is aan jou om actief vorm te geven aan je eigen groei. Dit betekent stappen zetten om iets voor elkaar te krijgen. Ontdekken wat je graag wilt, wat je belangrijk vindt. Met kleine wijzigingen je werk veranderen, verbeteren. Als het ware sleutelen aan je eigen loopbaan. Zodat je werk doet wat je belangrijk vindt, waar je je talent kunt ontwikkelen, waarmee je succes hebt.'

'Leren en ontwikkelen in elke fase van je leven moet voor iedereen vanzelfsprekend worden' schreven de gezamenlijke ministers voor Sociale Zaken, Onderwijs en Economische Zaken in hun Kamerbrief van 13 november 2023. Onderwijsinstellingen van hoog tot laag maken hun ambities kenbaar om hieraan bij te

dragen (bijvoorbeeld Universiteiten van Nederland (UNL) in hun Position Paper LLL 2023-2026. In deze onderwijsketen van stimulering van een leven lang ontwikkelen past ook LOB nieuwe stijl: leerlingen in een cruciale fase van hun ontwikkeling helpen 'van hun leven een kunstwerk te maken' (Fasen en Drummen, 2023).

Leren voor een leven lang ontwikkelen sluit nauw aan bij het gedachtegoed van Agora. In de visie van Agora staat autonoom leren centraal. Leerlingen voeren zelf de regie over hun leerproces, zitten zelf aan het stuur, zetten hun eigen individuele leerroute uit en leren weloverwogen keuzes te maken. Deze competenties om richting te geven aan de eigen onderwijsloopbaan zijn natuurlijk geen doel op zichzelf, maar maken deel uit van de meer algemene loopbaancompetenties om structuur en inhoud te geven aan de toekomst, zowel beroepsmatig als privé.

3.3.5 Zonder weerstand geen veerkracht

De ondertitel voor deze publicatie is 'veerkracht'. De keuze voor veerkracht is allereerst een hommage aan de 22 leerlingen die in de jaren 2014-2016 als eerste leerlingen voor Agora in Roermond hebben gekozen, die geteisterd door corona eindexamen moesten doen, die loopbaankeuzes moesten maken onder een donkere hemel en die in de afgelopen jaren hebben laten zien dat ze 'weder roekeloos noch bevreesd de onzekerheden van de toekomst konden omarmen.' (Manifest voor Agora uit 2013)

Veerkracht is tegelijkertijd een begrip dat tot de verbeelding spreekt. Veerkracht gaat in de Engelse term resilience terug op het Latijnse re-salire: terug omhoog gaan of terugveren. Veerkracht kan aan allerlei domeinen worden gekoppeld (materialen, natuur, ecosystemen), maar hier ligt de focus op veerkracht van individuen. Van een gemeenschappelijke definitie is geen sprake (Departement Cultuur, Jeugd & Media, 2023). In de meeste definities komt wel een drietal kernelementen terug:

- aanwezigheid van tegenslag: tegenslag of weerstand is onmisbaar om van veerkracht te kunnen spreken
- een proces van adaptie en aanpassing: geconfronteerd met tegenslag moet het individu op zoek gaan naar een nieuw evenwicht in een proces van adaptie en aanpassing
- terugveren en herstel: het derde element van veerkracht is dan het terugveren. De tegenslag is getackeld met een acceptabel resultaat.

Het vergt weinig om deze driedeling te enten op loopbaankeuzes: eindelijk de studie van je dromen gevonden, vervolgens uitgeloot worden en dan de zoektocht naar alternatieven; of onze studente uit paragraaf 3.3.1: liep in de studie journalistiek vast op de toets spelling vanwege dyslexie, stopte met deze opleiding, startte met freelance werkzaamheden journalistiek en switchte vervolgens met succes naar de opleiding film, fotografie en documentaires.

Veerkracht en tegenslag zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. 'Veerkracht en tegenslag zijn de blinkende en de doffe kant van dezelfde medaille. Als er geen tegenslag is, hoeft er geen beroep gedaan te worden op veerkracht. Processen van veerkracht worden in gang gezet door tegenslag en veranderingen die druk uitoefenen op het bestaande, gewone leven van mensen. Maar wat tegenslag is hangt natuurlijk af van de aard van wat iemand treft, hoe dit wordt ervaren door betrokkenen en welke betekenis zij er aan geven.' (Pelt & Rocak, 2023, p. 17)

'Veerkracht refereert niet aan een vaste eigenschap die je kan meten zoals temperatuur met een thermometer, of gewicht met een weegschaal. Veerkracht refereert aan het proces van dynamische adaptie aan stress, je kan veerkracht niet zien of testen, maar je kan wel afleiden uit iemands reactie op stress, of iemands functioneren na stress, dat deze persoon veerkracht laat zien.' (Van Harmelen, 2022, p. 10).

Stress en tegenslag maken deel uit van het leven. Een leven lang je blijven ontwikkelen impliceert dat je hiermee moet leren omgaan. Werken aan veerkracht, ontwikkelen van loopbaancompetenties, regie hebben en houden over je eigen bestaan zijn geen losse entiteiten, maar maken deel uit van dezelfde verzameling.

3.3.6 Noodzaak van nadenken

Onze gezamenlijke reis met de examengeneratie 2019-2020 van Wings Agora Roermond loopt langzamerhand ten einde. De meeste van deze leerlingen hebben hun hele middelbare schoolleeftijd doorgebracht op Agora. Tegelijkertijd waren ze de startgeneratie (2014-2016) voor dit nieuwe onderwijsconcept.

Op individueel niveau hebben we de loopbaankeuzes van deze leerlingen intensief gevolgd in het jaar van hun eindexamen (februari - april 2020), een jaar later (juni - juli 2021) en ruim twee jaar later (september - november 2022).

In het jaar van hun eindexamen waren de leerlingen bijna allemaal heel zeker over hun plannen na het eindexamen: verder gaan studeren met vermelding van welke opleiding en welke onderwijsinstelling versus gaan werken / verdere ontwikkeling of eigen bedrijf beginnen.

Een jaar later bleek van de 18 leerlingen die eerder met een verdere studie begonnen waren, inmiddels acht leerlingen een andere keuze gemaakt hadden: van opleiding veranderd (in het jargon de zogenaamde switchers) of gestopt met verdere studie (de zogenaamde uitvallers). De divergentie in loopbaanroutes een jaar na het eindexamen is een bekend fenomeen dat in de jaarlijkse Beleidsmonitor van ResearchNed jaar in, jaar uit bevestigd wordt.

Ruim een jaar later hebben we nogmaals de loopbaanroutes van deze examengeneratie in kaart gebracht. Tot onze verbazing moesten we vaststellen dat switchen en uitvallen zich ook in het tweede jaar en ook in de eerste maanden van het derde jaar gewoon voortzetten! Combinatie van de mutaties in het eerste, het tweede en het derde jaar resulteert in het volgende patroon: van de 22 examenleerlingen zijn slechts 6 leerlingen nog steeds doende met de geplande activiteiten uit het examenjaar. Bij maar liefst 16 leerlingen sporen de feitelijke activiteiten in de eerste paar maanden van het derde (studie)jaar niet met hun plannen na het eindexamen. Tegelijkertijd bleek dat ondanks alle mutaties de droom van verder gaan studeren na het eindexamen niet verdampt was: aansluitend aan het eindexamen begonnen 18 van de 22 leerlingen met een vervolgopleiding. Drie jaar later is dit aantal niet gekrompen, maar gestegen naar 19 examenleerlingen.

Dit beeld van verbrokkelende en onregelmatig verlopende loopbaanroutes in de eerste jaren na het eindexamen geeft natuurlijk stof tot nadenken.

Allereerst willen we nogmaals wijzen op de beperkte omvang van de groep examenleerlingen die we de afgelopen jaren gevolgd hebben. Het waren bovendien leerlingen die corona in de volle lengte en breedte hebben meegemaakt. Vervolgonderzoek ligt dan ook voor de hand. MinOCenW, CPB en DUO hebben de sleutel tot de relevante databestanden.

Tegelijkertijd nemen we de voorliggende resultaten wel serieus. De OECD-cijfers uit figuur 1.1 in het eerste hoofdstuk laten zien dat Nederland in termen van nominaal rendement systematisch achterblijft. Pas met drie jaar extra bereiken we een acceptabel niveau. Als uitvallen en switchen beperkt zouden blijven tot het eerste jaar na het eindexamen, zouden we geen drie jaar extra nodig hebben om deze achterstand weg te werken. Bovendien hebben we in dit hoofdstuk herhaaldelijk vraagtekens geplaatst bij de systematiek van het kiezen van examenprofielen en vakkenpakketten op de heel jeugdige leeftijd van 14 en 15 jaar. We

stonden daarbij bepaald niet alleen. De systematiek van examenprofielen heeft naast de schijn van allerlei voordelen ook het karakter van een verborgen valkuil waarvan de negatieve gevolgen pas jaren later aan het licht komen.

Agora en ook vo-scholen met andere onderwijsconcepten staan voor de opgave indringend na te denken over het **gedachtegoed van LOB**. Welke visie hebben we op LOB wanneer LOB de opstap is naar leren een leven lang te ontwikkelen? Uit literatuur over stimuleren van een leven lang ontwikkelen (Broek, S. et al., 2023) blijkt dat de zelfdeterminatietheorie van Deci en Ryan veelbelovende aanknopingspunten biedt om ook moeilijk bereikbare doelgroepen in beweging te krijgen. Willen mensen kunnen groeien en bloeien, dan blijkt steeds weer opnieuw dat er drie psychologische basisbehoeften zijn die onmisbaar zijn:

- autonomie: in vrijheid keuzes kunnen maken die jij zelf belangrijk vindt en wat daar het doel van is
- verbinding: het hebben van relaties met anderen waarin je jezelf kunt zijn en geaccepteerd wordt
- competenties: ervaren dat je daadwerkelijk iets kunt dankzij uitdagende opdrachten en het kunnen omgaan met successen en tegenslagen.

Het is dezelfde determinatietheorie die ook de wetenschappelijke ruggengraat vormt van het Agora-concept. Martens (2022) heeft laten zien wat er allemaal mogelijk wordt als leerlingen de ruimte krijgen, zich verbonden voelen en activiteiten kunnen uitvoeren die er in hun ogen toe doen.

Er zijn natuurlijk ook nog andere invalshoeken die licht kunnen brengen. Als zoveel leerlingen in het post-coronatijdperk worstelen met gevoelens van stress en onzekerheid, kan bijvoorbeeld ook de literatuur over veerkracht en weerstand ons te hulp schieten. Zo worden leerlingen in challenges al voortdurend gestimuleerd om uit hun comfortzone te treden en hun grenzen te verleggen.

Naast denkbeelden over LOB nieuwe stijl is er ook de uitdaging om **LOB in concreto** handen en voeten te geven in de dagelijkse praktijk van challenges, dagstart, inspiratiesessies, stiltemoment, coachen van leerlingen, buitenschoolse activiteiten, communities, enzovoort. Ouders nemen daarbij natuurlijk een heel bijzondere positie in. Ook zijn er Agora-scholen die LOB op een bijzondere wijze invullen.

In 2023 hebben we (Evers & Claessen) een kwalitatief onderzoek gedaan naar de visie en organisatie van loopbaanoriëntatie en -begeleiding op Agora-scholen in vergelijkend perspectief. Het verslag van dit onderzoek geeft vele handreikingen bij de 'noodzaak van nadenken'.

Literatuur

- Broek, S., Linden, J. van der, Kuijpers, M., & Semeijn, J. (2023). What makers adults choose to learn: factors that stimulate or prevent adults from learning. *Journal of adult and continuing education* OnlineFirst, April 11.
- Bronzwaer, S. (2023). 'ChatGPT is een extra collega', *NRC* (30 en 31 december 2023), E16.
- Claessen, J. (2021). *Leren voor een leven lang ontwikkelen. Loopbaankeuzes van Agora-leerlingen en hun studieresultaten in het eerste jaar van het hoger onderwijs. Katern -2- Agora in 2019-2020. LOB op Agora en loopbaankeuzes van havo- en vwo-leerlingen*. Open Universiteit.
- Claessen, J. (2022). *Leren voor een leven lang ontwikkelen. Loopbaankeuzes van Agora-leerlingen en hun studieresultaten in het eerste jaar van het hoger onderwijs. Katern -3- Over de drempel. 2020-2021: het jaar na het eindexamen op Agora*. Open Universiteit.
- Delnoij, L. E. C., Dirx, K. J. H., Janssen, J. P. W., & Martens, R. L. (2020). Het voorspellen en oplossen van niet-voltooiing in het hoger (online) onderwijs. Een literatuuronderzoek. *Onderwijs Onderzoek Rev.* 29, 100313. <https://doi: 10.1016/j.edurev.2020.100313>

- Departement Cultuur, Jeugd & Media (2023). *Weerbaarheid en veerkracht bij kinderen en jongeren. Conceptanalyse en ontwikkeling van een meetinstrument. Eindrapport*. Departement Cultuur, Jeugd & Media.
- Dijks, M. A. (2023). *What's next? A study on subject choices in Dutch secondary education*. Thesis University of Groningen.
- Drummen, S., Fasen, J., Martens, B., & Sterken, B. (juni 2013). *Agora Roermond*.
- Fasen, J., & Drummen, S. (2023). *Maak een kunstwerk van je leven. Tien jaar Agora in de praktijk*. New Energy Printing.
- Van Harmelen, Anne-Laura (2022). *Veerkracht bestaat niet*. Oratie Universiteit Leiden.
- Jolles, J. (2023). *Hoe werkt het brein van de adolescent?*
https://www.linkedin.com/posts/jellejolles_help-hoe-werkt-het-brein-van-die-adolescent-activity-7131334468606283777-VmGp?utm_source=share&utm_medium=member_ios.
- Kuijpers, M. (2023). *Van zuster tot professor*. Advertentie NoLoC Week van de Loopbaan, *Financieel Dagblad*.
- Kuijpers, M., & Draaisma, A. (2020). *Loopbaangericht Leven Lang Ontwikkelen. Economisch en zingevingsperspectief voor nu en de toekomst*. Onderzoeksrapport. Bijzondere Leerstoel: Leeromgeving & Loopbanen.
- Martens, R. (2023). *Leerlingen intrinsiek motiveren*. Lannoo.
- Van der Meer, M. (2023). *De kunst van het kiezen. Waarom een landelijke school- en beroepskeuze ondersteuning meer aandacht verdient*.
https://www.linkedin.com/pulse/de-kunst-van-het-kiezen-waarom-een-landelijke-en-marc-van-der-meer-t8zke?utm_source=share&utm_medium=member_ios&utm_campaign=share_via.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid e.a. (2023). *Kamerbrief vervolg beleidslijnen LLO* (13 november 2023).
- Van Pelt, M., & Rocak, M. (2023). *Sociaal werken aan veerkracht*. Lectoraat Sociale Veerkracht. Fontys Sociale Studies.
- ResearchNed (2023). *Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2022-2023*. ResearchNed.
- Rijksoverheid (2018). *BMH 5 Ongekend talent. Talenten benutten op de arbeidsmarkt*. Ministerie van Financiën.
- RIVM-rapport (2023). *Monitor mentale gezondheid en Middelengebruik Studenten hoger onderwijs 2023*. RIVM.
- Stevens, G., Rombouts, M., Maes, M., Zondervan, A., Van Dorsselaer, S., Schouten, F., & Scheffers-van Schayck, T. (2023). *Jong na corona. Welzijn van jongeren tussen 2017 en 2022 en inzet van NP Onderwijsmiddelen door scholen*. Universiteit Utrecht & Trimbosinstituut.
- Universiteiten van Nederland (2023). *Position Paper 2023-2026. De rol van de universiteiten in een leven lang ontwikkelen voor een maatschappij in verandering*.
- Vulperhorst, J. P. (2022). *Students' interest development prior, during and after the transition to a higher education programme*. Thesis University of Utrecht.

Over de auteur

prof. dr. J.F.M. Claessen is emeritus hoogleraar onderwijskunde aan de Open Universiteit.

Na zijn afstuderen in de onderwijskunde aan de Radboud Universiteit in 1972 was hij tien jaar werkzaam als onderzoeker bij het ITS te Nijmegen. In de periode 1982-1997 was hij verbonden aan de Open Universiteit in Heerlen in verschillende hoedanigheden.

Van 1997 tot 2008 was hij directeur van CINOP, de landelijke onderwijs ondersteuningsinstelling voor het mbo in 's-Hertogenbosch. In 2008 nam hij zijn werkzaamheden bij de OU weer op. In de afgelopen jaren publiceerde hij over professionalisering van leraren en met name de rol en betekenis van Leraar24 alsmede over de groeiende achterstand van jongens in het onderwijs ofwel de voorsprong van meisjes. Sinds 2013 is hij betrokken bij het ontstaan en de ontwikkeling van het Agora-onderwijs.

Publicaties over Agora vanuit de Open Universiteit

Vanuit de Open Universiteit zijn de afgelopen jaren de volgende publicaties verschenen over Agora en in het bijzonder over Wings Agora Roermond, de eerste Agora-school in Nederland. Deze rapporten zijn te downloaden via onder meer de site van de Vereniging Agora Onderwijs.

1 Claessen (2016). *Tegels van Agora. Verslag van het eerste jaar van een grensverleggende onderwijsinnovatie*. Heerlen: Open Universiteit.

Sinds 2013-2014 (voorbereidingsjaar) is de OU bij Agora in Roermond betrokken.

Schooljaar 2014-2015 was het eerste echte uitvoeringsjaar. *Tegels van Agora* beschrijft de voorbereiding in het eerste jaar.

2 Claessen (2019). *Agora en de eerste horden. Tussenbalans na vier jaar van grensverleggende onderwijsinnovatie en de eerste eindexamens*. Heerlen: Open Universiteit.

In 2017-2018 deed het eerste groepje leerlingen van Agora in Roermond eindexamen. *Agora en de eerste horden* brengt verslag uit van de aanpak door Agora en de resultaten van de leerlingen.

3 Claessen & Evers e.a. (2020). *Schoolfactoren en leraarsbekwaamheden in vernieuwingscholen*. Heerlen: Open Universiteit.

Agora Roermond was een van de drie vernieuwingscholen in dit NRO-onderzoeksproject naar relevante vernieuwingsfactoren op schoolniveau en de bijbehorende competenties van leerkrachten.

4 Claessen (2021). *Agora en de uitdaging van het eindexamen*. Heerlen: Open Universiteit.

Schooljaar 2019-2020 was jaar dat de eerste substantiële groep leerlingen uit Roermond eindexamen deed en het was ook het eerste coronajaar. *Agora en de uitdaging van het eindexamen* beschrijft en analyseert de gebeurtenissen, processen en producten.

De examenleerlingen van havo en vwo van dit jaar zijn ook de leerlingen die als doelgroep fungeren in rapport 5, 6, 7 en 9

Reeks: Leren voor een leven lang ontwikkelen (2020-2022). Loopbaankeuzes van Agora-leerlingen en hun studiesucces in het eerste jaar van hoger onderwijs:

5 Claessen (2020). *Katern 1: Voorstudie. Agora en loopbaanontwikkeling en -begeleiding (LOB):*

Regelgeving en praktijk in het voortgezet onderwijs. Heerlen: Open Universiteit.

Agora staat voor de opgave een aanpak voor loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) te vinden die recht doet aan het onderwijsconcept. Als voorbereiding naar het onderzoek is een literatuurstudie uitgevoerd naar de landelijke regelgeving, naar onderzoeksresultaten rondom LOB en naar de praktijk op vo-scholen.

6 Claessen (2021). *Katern 2: Agora 2019-2020. LOB op Agora en de loopbaankeuzes van havo- en vwo-leerlingen.* Heerlen: Open Universiteit.

In het examenjaar 2019-2020 zijn interviews gehouden met de examenleerlingen van havo en vwo op Agora in Roermond: keuze van vakkenprofiel, keuze vervolgonderwijs, toekomstige loopbaanplannen etc.

7 Claessen (2022). *Katern 3: Over de drempel. 2020-2021: het jaar na het eindexamen op Agora.* Heerlen: Open Universiteit

De havo- en vwo-leerlingen die in 2019-2020 eindexamen gedaan hebben, zijn telefonisch bevraagd naar hun ervaringen in het eerste (studie)jaar na hun eindexamen.

Reeks: Leren voor een leven lang ontwikkelen (2023-2025):

8 Evers & Claessen (2023). *Visie en organisatie van loopbaanoriëntatie en -begeleiding op Agorascholen in vergelijkend perspectief.* Heerlen: Open Universiteit.

In samenwerking met de Vereniging Agora Onderwijs is bij elf Agorascholen in Nederland die voortgezet onderwijs aanbieden, geïnventariseerd wat zij aan LOB aanbieden. Ter vergelijking zijn ook twee andere scholen als referentie meegenomen.

9 Claessen (2024). *Katern 4: De verborgen valkuil van het examenprofiel.* Heerlen: Open Universiteit.

De leerlingen die in 2019-2020 eindexamen havo en vwo hebben gedaan, zijn in totaal drie keer geïnterviewd over hun loopbaankeuzes: examenprofiel, vervolgopleidingen en loopbaanbeslissingen: in het jaar van hun eindexamen (2019-2020: publicatie 6), in het jaar na hun eindexamen (2020-2021: publicatie 7) en in het derde jaar na hun eindexamen (2022-2023). Publicatie 9 beschrijft deze successievelijke loopbaankeuzes in onderling perspectief.

Colofon

Uitgave

Open Universiteit
Faculteit Onderwijswetenschappen
2024

Bezoekadres

Valkenburgerweg 177
6419 AT Heerlen

Postadres

Postbus 2960
6401 DL Heerlen

Tekst

prof. dr. Jos Claessen

Bureauredactie

Dick Disselkoen, Open Universiteit

Vormgeving

Fanny Driessen, Open Universiteit

Oplage

500 exemplaren

